

Komercijalizacija maternice: surogat majčinstvo iz feminističke perspektive

Topalović, Monica Melinda

Undergraduate thesis / Završni rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:162:569026>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-26**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJ

Sveučilište u Zadru

Odjel za sociologiju

Preddiplomski sveučilišni studij sociologije (dvopredmetni)

Monica Melinda Topalović

**Komercijalizacija maternice: surogat majčinstvo iz
feminističke perspektive**

Završni rad

Zadar, 2017.

Sveučilište u Zadru

Odjel za sociologiju

Preddiplomski sveučilišni studij sociologije (dvopredmetni)

Komercijalizacija maternice: surogat majčinstvo iz feminističke perspektive

Završni rad

Student/ica:

Monica Melinda Topalović

Mentor/ica:

prof. dr. sc. Biljana Kašić

Zadar, 2017.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Monica Melinda Topalović**, ovime izjavljujem da je moj **završni** rad pod naslovom **Komercijalizacija maternice: surogat majčinstvo iz feminističke perspektive** rezultat mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mogega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mogega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 19. rujna 2017.

Sadržaj

1.	<u>Uvod</u>	6
2.	<u>Teorijski pristup</u>	8
3.	<u>Razrada teme</u>	10
3.1.	<u>Osnovi elementi surogat majčinstva</u>	10
3.1.1.	<u>Razlozi odlučivanja za surogat majčinstvo</u>	11
3.1.2.	<u>Problemi koji se javljaju zbog surogat majčinstva</u>	12
4.	<u>Razrada problema i rasprava</u>	13
4.1.	<u>Problem 1: Možemo li govoriti o majčinstvu na ovaj način? Koje su glavne komponente majčinstva?</u>	13
4.2.	<u>Problem 2: Pogoduje li surogat majčinstvo esencijalizaciji žena i reprodukciji tradicionalnih rodni uloga te spolnom ugovoru?</u>	17
4.3.	<u>Problem 3: Kako surogat majčinstvo postaje društveni problem? Zašto je potrebno regulirati majčinstvo i na koji način bi se ono trebalo regulirati? Krši li se time reproduktivno pravo žene da sama odlučuje što će činiti sa svojim tijelom?</u>	19
4.4.	<u>Problem 4: Pogoduje li surogat majčinstvo u kapitalističkom sustavu iskorištavanja žena niže klase i/ili žena iz siromašnih zemalja? Kakva je uloga komercijalnog surogat majčinstva?</u>	21
5.	<u>Zaključak</u>	24
6.	<u>Literatura</u>	26

Komercijalizacija maternice: surogat majčinstvo iz feminističke perspektive

Sažetak

Rad se bavi analizom problema surogat majčinstva iz feminističke perspektive sučeljavajući različita gledišta, probleme i pitanja koje postavljaju feministi i feministice danas. Iako se feministi i feministice zalažu za reproduktivno pravo žene da sama odluči što će činiti sa svojim tijelom i izborom oko majčinstva kao i za ukidanje iskorištavanja žena i svođenja identiteta žene isključivo na njezinu reproduktivnu funkciju, surogat majčinstvo ne implicira jednoznačne odgovore. U ovom se radu analiziraju četiri glavna problema surogat majčinstva: određenje majčinstva, reproduciranje tradicionalnih rodni uloga, surogat majčinstvo kao društveni problem kojim se dovodi u pitanje reproduktivno pravo žene i eksploatacija siromašnih žena od strane pripadnika više klase i bogatijeg, zapadnog svijeta.

Ključne riječi: surogat majčinstvo, majčinstvo, patrijarhat, rodne uloge, eksploatacija žena, komercijalizacija.

Commercialising the womb: surrogate motherhood from a feminist perspective

Abstract

This paper analyses the problem of surrogate motherhood from a feminist perspective by dealing with different views, problems, and questions which interest feminists today. Even though feminists stand for the reproductive right for a woman to have the choice on what to do with her body, for a woman to have the choice about motherhood and also for the termination of the exploitation of women and reducing a woman's identity down to only her reproductive functions, surrogate motherhood does not impose simple answers. In this paper, the four main problems of surrogacy will be analysed. These problems include the definition of motherhood, the reproduction of traditional gender roles, surrogate motherhood as a social problem which questions the reproductive right of women and the exploitation of poor women by the members of the high class and the wealthy, Western society.

Key words: surrogate motherhood, motherhood, patriarchy, gender roles, exploitation of women, commercialisation.

1. Uvod

Tema surogat majčinstva¹ je nezaobilazna, ali i nedovoljno istraжена tema posebno unutar sociološke znanosti te društvenih znanosti općenito. Iako dokaze o postojanju surogat majčinstva možemo pronaći tijekom povijesti, o toj se temi i dalje ne govori i ne piše mnogo. S obzirom na to da surogat majčinstvo uključuje osjetljiva pitanja poput korištenja ženskog tijela, uloge obitelji i roditeljstva te rađanja novog života, jasno je kako je upravo ova tema izvor mnogih podijeljenih mišljenja, a njezin senzibilitet je možda upravo prepreka da se o njoj javno govori. Tema surogat majčinstva je važna ne samo za žene, nego za sve ljude. Upravo je važnost ove teme, zajedno s marginaliziranošću i nedovoljnom istraženošću iste, bila moj glavni motiv za daljnje promišljanje, odnosno pisanje ovoga rada.

Zapisi o surogat majčinstvu postoje još u Bibliji kada su Abraham i njegova žena Sara tražili od sluškinje Hagare da nosi njihove dijete jer je Sara bila neplodna (Brandel, 1995: 488). Danas o tome saznajemo uglavnom ili preko natpisa u medijima gdje estradne zvijezde iz zapadnih, bogatih zemalja zapošljavaju surogat majke kako ne bi morale nositi vlastito dijete ili kroz priče neplodnih parova koji putuju u države gdje je surogat majčinstvo dopušteno kako bi dobili priliku imati vlastito dijete.

Iako surogat majčinstvo nije novi oblik potpomognute oplodnje, on je počeo privlačiti pažnju u javnosti i široj akademskoj zajednici tek nakon slučaja Baby M u New Jersey-u (Brandel, 1995: 488). To je jedan od prvih slučajeva u kojemu je surogat majka, koja je i ujedno biološka majka, izgubila pravo nad svojim djetetom uslijed odluke suda koji je dao prednost prvobitno sklopljenom ugovoru o surogat majčinstvu nad pravima biološke majke (Baber i Allen, 1992). U 21. stoljeću je teško da će se ovakav slučaj ponoviti, međutim postoje drugi oblici ugnjetavanja žena. Jedan takav primjer su surogat agencije u Indiji koje surogat majkama daju mogućnost da budu smještene u njihovim prostorima, posebno izgrađenim za surogatstvo kako bi se surogat majke mogle pozorno pratiti tijekom trudnoće. Liječnici tako prate što surogat majke rade, jedu, kako se kreću i utvrđuju poštuju li potpisan ugovor (Bailey, 2011).

Surogat majčinstvo kao suvremeni fenomen koji je omogućen zbog razvoja znanosti i tehnologije, otvara brojna etička, pravna i medicinska pitanja te pogoduje redefiniranju

¹ Iako je *zamjensko majčinstvo* termin koji se u hrvatskoj literaturi sve više koristi, u radu se rabi termin surogat majčinstvo.

postojećih i stvara nove društvene odnose. U ovom radu ćemo analizirati neke osnovne probleme koji se javljaju zbog surogat majčinstva. Započet ćemo s definicijom tog pojma i svih oblika surogatstva. Nakon toga ćemo definirati majčinstvo, njegove komponente te prikazati dvije teorije o nastajanju uloge majke. Prikazat ćemo kako surogat majčinstvo pogoduje reprodukciji tradicionalnih rodni uloga te kako surogat majčinstvo postaje društveni problem. Nakon toga ćemo pokušati otkriti utječe li surogat majčinstvo na ženino reproduktivno pravo i objasniti će se jedan od najvećih problema kod ovog procesa, a to je eksploatacija siromašnih žena u zemljama trećeg svijeta.

Cilj ovog rada je pokušati prikazati aspekte surogat majčinstva kroz feminističku perspektivu. Međutim, kako su mišljenja feminista/ica podijeljena, teško je govoriti o jednoj jedinstvenoj feminističkoj perspektivi. Uz pomoć teorija nekih poznatih feministica poput Walby, Firestone i Chodorow te na temelju analize nekih suvremenih radova o ovoj temi, kao što je istraživanje koje je provela Bailey 2011. godine u svom radu *Reconceiving Surrogacy: Toward a Reproductive Justice Account of Indian Surrogacy*, pokušat ćemo zaključiti kako surogat majčinstvo utječe na žene, ali isto tako, kako utječe i na društvo.

2. Teorijski pristup

Teorijska polazišta koja govore o surogat majčinstvu su različita, no najbitnija perspektiva koja je važna za ovaj rad je feministička perspektiva. Kako razni feministički pravci polaze od raznih izvora i temelja, tako postoje i različiti pristupi, aspekti i fokus analize u pogledu surogat majčinstva. Neki/e feministi i feministice podržavaju surogatstvo, neki/e mu se protive, ali obje grupe imaju čvrste i validno obrazložene teorijske temelje. Mahoney (1988) tvrdi kako pitanje o dopuštenom surogatstvu nije jednostavna tema niti za jedan feministički pravac. Feminizam je po ovom pitanju podijeljen (1998: 81). Baber i Allen smatraju kako s jedne strane, feminizam podupire činjenicu da bi žena trebala imati pravo odlučivati što će činiti sa svojim tijelom (Baber i Allen, 1992: 135), dok s druge strane, Mahoney tvrdi kako zakoni o surogatstvu upravo to onemogućuju jer se ženama određuje što smije, a što ne smije raditi sa svojim tijelom (Mahoney, 1998: 81). Baber i Allen kažu kako se feminizam suprotstavlja reproduktivnim tehnologijama surogat majčinstva jer omogućuje daljnju eksploataciju i komodifikaciju žena i djece te mušku dominaciju nad tim procesima (1992: 135). Mahoney navedeno potvrđuje te također navodi kako surogat majčinstvo omogućuje eksploataciju siromašnih žena koje su 'prisiljene' rađati djecu bogatim muškarcima i njihovim ženama. Gledanje surogat majčinstva iz prve perspektive, upućuje na to da svi zakoni koji kontroliraju surogat majčinstvo, zapravo zabranjuju, reguliraju, odnosno utječu na ženino pravo da odlučuje što raditi sa svojim tijelom. Prema tomu, ako žena prekrši zakon, s njom se treba postupati kao i s ostalim zločincima. Kako kaže Mahoney, ta je situacija potpuno ista kao ona kad se ženu zatvori zbog prostitucije (Mahoney, 1988: 82). Zakoni koji sprječavaju slobodu žene nad svojim tijelom, zapravo uspostavljaju neravnopravnost između spolova jer su muškarci slobodni donirati i prodavati svoju spermu, dok je ženama ograničeno koristiti svoje reproduktivne organe u svrhe u koje žele. Ovdje je isto tako bitno naglasiti koga zapravo navedeni zakoni štite; je li riječ o neplodnoj ženi, surogat majci ili muškarcu. Gledajući drukčije na ovu temu, Rothman komentira kako je dopustiti ženama surogatstvo jednako kao da se borimo za to da se crnci ponovo imaju pravo prodati u roblje. Ona tvrdi kako dolazi do diskusija o ovoj temi i regulaciji zakona samo zbog toga što su žene u subordiniranoj poziciji- siromašnije i imaju manju moć u društvu. Nadalje, autorica se pita da li bi uopće došlo do surogatstva da su žene dominantniji spol (Rothman, 1992, prema Baber i Allen, 1992: 135). Ova druga perspektiva smatra kako surogatstvo podupire kapitalističku, patrijarhalnu ideologiju koja vrši opresiju nad ženama i djecom te ih pretvara u 'robu' s kojom se može trgovati. Dakle, žene i djeca tako postaju komoditeti. Osim

toga, ova perspektiva rezultira time da se na žene gleda isključivo kao na proizvođačice djece (Mahoney, 1988: 85).

Analiza surogat majčinstva u ovome radu uključit će obje perspektive: i onu koja podržava surogatstvo jer bi žene trebale slobodno upravljati svojim tijelom, ali i onu koja je protiv zbog činjenice što surogatstvo omogućuje dominaciju muškaraca nad ženama i iskorištavanje žena na temelju njihovih bioloških razlika i/ili rodni uloga.

3. Razrada teme

3.1. Osnovi elementi surogat majčinstva

Radan i dr. (2015) objašnjavaju surogat ili zamjensko majčinstvo kao proces u kojem žena nakon inseminacije ili *in vitro*² oplodnje biva oplodena te nosi dijete za naručiteljski par. Nakon poroda, surogat majka, na temelju prijašnjeg sklopljenog ugovora, predaje dijete naručiteljskom paru. Naručiteljski par nakon rođenja djeteta stječe roditeljska prava i obaveze. Surogat majka je definira kao ženska osoba između 18 i 30 godina, koja već ima bar jedno vlastito dijete, koja je u braku i ima dobro zdravstveno stanje. (Radan i dr. 2015: 37)

Prema mišljenju Radan i dr. navedenom u radu pod naslovom „Bioetička kompleksnost problematike zamjenskog majčinstva“, surogat majčinstvo se može provoditi na dva načina. Prvi se naziva *potpuno* ili *gestacijsko surogat majčinstvo* kod kojeg se zametak, sačinjen od spolnih stanica naručiteljskog para, implementira *in vitro* oplodnjom u maternicu surogat majke. Kod ovog je oblika oplodnje naručiteljski par u potpunom genetskom srodstvu s djetetom, dok surogat majke ne dijeli nikakav genetski materijal s djetetom. Drugi oblik se naziva *djelomično* ili *tradicionalno surogat majčinstvo*. Kod tog oblika surogat majčinstva, spolna je stanica surogat majke oplodena spolnom stanicom muškaraca iz naručiteljskog para. To se događa ili inseminacijom ili tradicionalno, spolnim odnosom. Kod ovog oblika oplodnje, genetski roditelji djeteta su surogat majka i muškarac iz naručiteljskog para. Žena iz naručiteljskog para stječe roditeljsko pravo i obaveze tek nakon djetetovog rođenja, tj. nakon sklopljenog ugovora o posvojenju djeteta sa surogat majkom (2015: 39).

Radan i dr. nadalje tvrdi da postoje i dva oblika izvođenja surogat majčinstva: *komercijalno surogat majčinstvo* i *nekomercijalno* ili *altruističko surogat majčinstvo*. Pod komercijalnim se podrazumijeva da surogat majka dobije određenu naknadu za trudnoću. Postoje određene surogat agencije koje olakšavaju naručiteljskim parovima da pronađu surogat majku. Cijene se kreću od \$10000 do \$50000 ovisno o zemlji u kojoj se sklapa ugovor³ (Radan i dr., 2015: 53). Radan i dr. smatraju da se pod nekomercijalnim surogatstvom smatra ono surogatstvo u kojemu surogat majke ne uzimaju nikakvu naknadu, osim one za pokrivanje liječničkih troškova (liječnički pregledi, lijekovi i sl.). U određenim zemljama postoji razlika u dopuštenom načinu

² *In vitro* oplodnja je vrsta potpomognute oplodnje koja se obavlja izvan maternice.

³ U Indiji se cijene kreću od \$10 000-12 000, u SAD-u do \$50 000, dok je u Ukrajini cijena oko 25000 eura. Cijene uključuju sljedeće troškove: ugovor, pronalaženje i psiho-medicinska provjera surogat majke (2850 eura), naknada surogat majci za trudnoću (10% iznos po utvrđivanju trudnoće, ostatak 10 dana prije termina poroda (6000 eura), troškovi prehrane trudnice (250 eura/mj), osiguranje života surogat majke za vrijeme poroda (400 eura), troškovi praćenja trudnoće (posjeti liječniku, kontrola prehrane i sl. (450 eura), mjesečni troškovi smještaja (150 eura) i pravljenje dokumenata za dijete i putni i ostali dokumenti (1200 eura) (Radan i dr., 2015: 53).

izvođenja surogat majčinstva. Postoje države u kojima je ono u potpunosti zabranjeno (Hrvatska, Austrija, Njemačka, Italija, Švedska, Francuska, Belgija, Kina Japan, SAD-Louisiana, Michigan, New Jersey, New York, Washington), države u kojima zakoni nisu regulirani i države u kojima je surogatstvo eksplicitno dopušteno, ali i regulirano. U tim je državama uglavnom dopušten nekomercijalni oblik (Australija, Kanada, Velika Britanija, Danska, Španjolska Norveška, Švicarska, Grčka Meksiko, neke države SAD) i postoje i države s liberalnim stavovima, što uključuje i komercijalni oblik (Ukrajina, Indija, Rusija) (Radan i dr., 2015: 41-43).

Postoje i dva oblika kontakta naručiteljskog para sa surogat majkom: *otvoreni*- naručiteljski par je u stalnom i redovitom kontaktu sa surogat majkom i *zatvoreni*- naručiteljski par je u djelomičnom i neredovitom kontaktu sa surogat majkom (Radan i dr., 2015: 45).

3.1.1. Razlozi odlučivanja za surogat majčinstvo

Radan i dr. smatraju kako postoje razni razlozi zbog kojih se parovi odlučuju za surogat majčinstvo. Medicinski razlozi obuhvaćaju bolesti žene u naručiteljskom paru kao što su *womb factor* (nedostatak maternice, neka odstupanja u građi maternice ili višestruki spontani pobačaji), karcinomi i ostale medicinske pojave zbog kojih trudnoća predstavlja potencijalnu opasnost za ženu. U medicinske se razloge također ubraja i neplodnost, koja može biti uzrokovana starošću, pa je tako čest slučaj da se upravo stariji parovi odlučuju za surogatstvo. Međutim, postoje i drugi razlozi poput biološkog (genetičkog) primitivizma gdje se parovi odlučuju na surogatstvo kako bi mogli imati svoju biološku (genetičku) djecu s ciljem nastavljanja svoje obiteljske loze. Parovi koji imaju poteškoća u procesu posvojenja djece se također okreću surogat majčinstvu jer je taj proces kraći i brži od posvajanja. Nadalje, neki motivi za odlučivanje na surogatstvo mogu biti i psihološke prirode, a vezani su za neka prošla događanja u osobnom životu (odbačenost u djetinjstvu, loša privatna iskustva, sjećanje na pobačaje i slično), strah od trudnoće, bioetički razlozi (strah od gubitka fizičkog izgleda i ljepote, gubitak karijere) (Radan i dr., 2015: 42). Radan i dr. nastavljaju da je i pomodarstvo isto jedan od razloga za odlučivanje na surogat majčinstvo. Sve se više javnih osoba, a posebno estradnih zvijezda okreće ka surogat majčinstvu, a samim time taj proces u javnosti predstavljaju u pozitivnom svijetlu. Istospolni parovi, najviše muški, se također odlučuju za surogat majčinstvo jer je, osim posvojenja, to jedini način da dobiju potomke. Muškarci i žene koji nisu u partnerskom odnosu se isto odlučuju za surogat majčinstvo. Surogat majke isto tako imaju različite motive za sudjelovanje u surogat majčinstvu. To može biti zarada koja se stječe

u komercijalnom surogat majčinstvu, osjećaj dužnosti da se treba pomoći članu obitelji ili nesebičan čin, odnosno altruističko surogat majčinstvo. Ono što treba naglasiti je da unutar surogat majčinstva postoje i mnoge opasnosti i zloupotrebe poput trgovine ljudima, prodaje organa ili skrivenih namjera surogat majke, koja u nekim slučajevima, potajno želi ostvariti ljubavni odnos s muškarcem iz naručiteljskog para (Radan i dr., 2015: 41-43).

3.1.2. Problemi koji se javljaju zbog surogat majčinstva

Problemi koji se javljaju kod surogat majčinstva mogu biti štetni za sve sudionike/ce u surogatstvu, kako za naručiteljski par i za surogat majku i za dijete. Kada govorimo o problemima, Radan i dr. tvrde da postoji mogućnost da surogat majka nakon poroda jednostavno ne želi predati dijete naručiteljskom paru, bilo ono genetski njeno ili ne. To se najčešće događa zbog povezanost s djetetom koja se stvori tijekom trudnoće. Drugi problemi koji se mogu razviti su vezani za materijalne aspekte, pa tako surogat majka može zatražiti plaćanje alimentacije od muškarca. Postoje i slučajevi u kojima naručiteljski par ne žele uzeti dijete jer je ono rođeno s nekim nedostatkom. Ono što se još javlja su i razni emotivni problemi. Na primjer, žena naručiteljskog para se može osjećati isključenom i cijeli proces shvatiti kao preljub. Daljnji problemi koji se mogu javiti su reproduktivna prostitucija, smrt supružnika, rastava itd. (Radan i dr., 2015: 49-51).

Nakon kratkog uvoda u surogat majčinstvo, nastaviti ćemo s raspravom koja uključuje analizu određenih problema koji se javljaju uslijed dopuštenja surogat majčinstva.

4. Razrada problema i rasprava

U ovom dijelu rada dotaknut ćemo se određenih problema koji se javljaju oko teme o surogat majčinstvu. Pokušat ćemo analizirati i odgovoriti na sljedeća pitanja: Možemo li govoriti o majčinstvu na ovaj način? Koje su glavne komponentne majčinstva? Koji su aspekti surogat majčinstva? Kako ovi odnosi postaju društveni problem? Zašto je potrebno regulirati surogat majčinstvo i na koji način bi se ono trebalo regulirati? Je li to ugovor između dvije žene ili između muškarca i žene? Pogoduje li surogat majčinstvo esencijalizaciji žena, tj. je li ono nadgradnja postojećeg patrijarhalnog sustava? Pogoduje li ono kapitalističkom sustavu u smislu iskorištavanje niže klase (kada govorimo o komercijalnom surogat majčinstvu)?

4.1. *Problem 1: Možemo li govoriti o majčinstvu na ovaj način? Koje su glavne komponente majčinstva?*

Obitelj je jedna od najčvršćih društvenih struktura kroz cjelokupnu povijest te iznimno važna za društvene odnose i društvo u cjelini. Iako su se gledišta na obitelj tijekom vremena mijenjala, ono što je uvijek ostalo stalnim je upravo komponenta majčinstva kao važni činitelj roditeljstva. Dakle, obitelj, napose tradicionalna, uključuje potomstvo te se oslanja na reproduktivnu ulogu njezinih članova. Dominantna ideologija nekog društva čvrsto određuje strukturu obitelji. Ona regulira uloge muškarca i žene, ali i odnos prema potomstvu. Ideologije su toliko ukorijenjene da je njihov utjecaj neprimjetan, pa ono što podržavaju se čini unaprijed zadanim, odnosno prirodnim. Upravo zbog toga treba razmatrati i potencijalno redefinirati sve društvene strukture i njihove sastavnice, pa tako i pojam majčinstva.

Prije nego iznesemo razne ideologije majčinstva, važno je prvo definirati pojam ideologije. Johnston i Swanson navode Barthesovo određenje ideologije koju on definira pomoću svog koncepta mita. On tvrdi da je mit materijal ideologije koji je toliko čvrsto i široko prihvaćen u javnosti, da su njegovi ishodi i počeci zaboravljeni (2004: 69). Barthes tvrdi da je mit najpogodniji alat ideološkog izvrtanja, njegova je funkcija da odstrani stvarnost (Barthes, 1972).

Ideologije se odnose na sve društvene sfere i društvene uloge koje individue imaju u društvu, pa tako i u obiteljskoj zajednici gdje je ideologija majčinstva najviše naglašena. Johnston i Swanson smatraju da je važno napomenuti da majčinstvo nije ni biološki niti društveno određeno, nego je ono 'društvena i povijesna konstrukcija' (Johnston i Swanson, 2004: 68). Smatraju da je tradicionalna ideja obitelji u kojoj muškarac zarađuje, a žena ostaje kod kuće, kulturna anomalija preko koje žene uče kakve trebaju biti majke, kako se trebaju

ponašati i koje funkcije obavljati. Problem nastaje kad žena izgubi svoj identitet žene jer se taj identitet pretvori u identitet majke. Ovo je praksa dominantne ideologije koja podupire patrijarhalnu strukturu u društvu i koja smatra da je uloga majka biološka funkcija svake žene. Nancy Chodorow objašnjava dva stajališta postanka ideje majke u svom djelu *The Reproduction of Mothering* (Chodorow, 1978). Ona tvrdi kako postoje dvije teorije koje objašnjavaju zašto su majke, majke. Prva je teorija potkrijepljena biološkim argumentima te tvrdi da je majčinstvo biološki određena uloga. Žene imaju biološku mogućnost rađanja i dojenja, stoga je njihova uloga majke prije biološki konstrukt, nego društveni. Osim reproduktivnih razlika muškarca i žene, podjela rada među spolovima također utječe na biološki konstrukt majčinstva. Spolna podjela rada je oduvijek postojala i ženina se uloga majke pripisivala kao uloga primarnog roditelja (Chodorow, 1978: 20-21).

Osim njihove biološke predispozicije, Chodorow navodi kako se smatra da je ženina potreba za trudnoćom i djecom 'instinktivna' te da se svaka žena mora ostvariti kao majka kako bi zadovoljila svoje prirodne potrebe (1975: 22). No, Winnicott tvrdi kako trudnoća vodi do identifikacije majke s djetetom tek nakon što se dijete rodi (Winnicott, 1960, prema Chodorow, 1978: 22). Chodorow dalje govori kako neki smatraju da postoji određena hormonalna/psihološka podloga prema kojoj žene imaju potrebu postati majkom, međutim istraživanja ne dokazuju da li ona koja se brine o novorođenčetu mora biti biološka majka i jesu li žene, ako se ne brinu za svoje novorođenče nakon što se rodi, oštećene (1975: 22). Istraživači polaze od toga da je prirodno da se biološka majka brine za vlastito dijete jer majke jednostavno imaju 'potrebu' za njegovanjem (*to mother*)⁴. Ona dalje govori da ne postoje dokazi o tome da se stvaranje određenih hormona može povezati s majčinstvom, nego da se samo može dokazati da prisutnost muških hormona smanjuje želju za majčinstvom, što podržava činjenicu da majčinstvo ne mora nužno biti biološki predodređeno. Iako se može potvrditi da se tijekom i nakon trudnoće ispuštaju određeni hormoni (npr. okcisin koji se proizvodi tijekom dojenja) koji mogu utjecati na majčinske instinkte, ne postoje nikakva istraživanja o tome koji spol pokazuje biološke odrednice za bolji odgoj i brigu o djetetu. Istraživanja u ovom polju su minimalna, ali se često izvode hormonalna istraživanja na životinjama koja se kasnije uspoređuju s ljudskim situacijama. Međutim, ti dokazi nisu valjani zbog sociološkog i kulturnog utjecaja društva na ljude (Chodorow, 1978: 22-29). Chodorow tvrdi da kada promatramo biološke dokaze, dolazimo da zaključka da nebiološke majke, očevi pa čak i djeca

⁴ Chodorow koristi izraze *to mother* i *mothering* kao glagol i glagolsku imenicu od imenice *mother* (majka).

pokazuju iste količine emocionalnog i psihičkog odgoja kao i biološke majke (Chodorow, 1978: 29). Prema ovim tvrdnjama zaključujemo da, iako postoje biološki dokazi da svaka žena posjeduje reproduktivne organe koji mogu utjecati na njihove majčinske instinkte (menstruacija, potreba za trudnoćom, dojenje), žena može steći osjećaj za brigu i odgoj novorođenčeta bez obzira na to je li ona biološka majka ili ne.

Druga teorija koja objašnjava ulogu majke polazi od teorije o učenju uloga. Chodorow je mišljenja da upravo feminizam polazi od ove teorije jer smatra da je majčinstvo prije društveni nego biološki konstrukt. Jedno stajalište polazi od toga da se uloga majke uči isto kao što se uče i sve druge rodne uloge. To znači da se djevojčicama od malih nogu usađuje kako jednog dana moraju postati majkama te ih se uči kako se brinuti za druge. Od djetinjstva, djevojkama se prenose ideje koje imaju za cilj fokusiranje na 'ženske' stvari. Na primjer, igračke su im jednostavnije i uključuju lutke, šminkanje, igre kuhanja i spremanja kako bi se što lakše pripremile za svoju buduću ulogu. Najviše se identificiraju s majkama te ih oponašaju, posebice kada se radi o kućanskim poslovima i brizi oko ostalih ukućana (Chodorow, 1978: 31). Nadalje, smatra se da se osobe ženskog spola/roda ne moraju truditi u školi te da im visoke kvalifikacije nisu potrebne jer se moraju usmjeriti na majčinstvo. Margaret Polatnick ima drugo gledište i kaže da muškarci ne vode brigu o djeci jer to ne žele, a njihova moć im omogućuje da to i ostvare (Polatnick, 1973, prema Chodorow, 1978: 31). To nas dovodi do zaključka da nije istina da se muškarci prirodno ne znaju brinuti o djeci, nego zbog svog dominantnog položaja u društvu, taj posao jednostavno mogu odbiti. S obzirom na to da je roditeljstvo neplaćen posao, on se prepušta ženama, što dodatno smanjuje njihovu društvenu moć. Ova teorija polazi od činjenice da je majčinstvo društveni produkt koji služi za provođenje socijalne kontrole nad reprodukcijom i održavanje muške dominacije (Polatnick, 1973, prema Chodorow, 1978: 31). Chodorow kaže kako majčinstvo zapravo ne postoji u izolaciji, nego je konstruirano kako bi se ostvarila nepravedna raspodjele rada među spolovima. Majčinstvo potvrđuje spolnu nejednakost jer, kako nije plaćeno, oduzima vrijeme, a samim time i ograničava mogućnost žena da napreduju u karijeri te tako pojačava ovisnost o muškarcu i pogoduje jačanju muške moći i dominacije. Drugo polazište tvrdi da je zbog pojave industrijske revolucije u zapadnim, industrijski razvijenijim zemljama, došlo i do rekonstrukcije obiteljske strukture. Nastale su nuklearne obitelji u kojima su muškarci radili, a žene bivale kućanicama. Iz tih razloga razvili su se i novi oblici društvenih odnosa među članovima obitelji i više se pozornosti obraćalo na psihološki razvoj djece. Istraživanja su tada počela pokazivati kako nije dovoljno samo prehraniti djecu, već je bilo potrebno ulagati više pažnje, ljubavi i brižnosti jer se smatralo da u

tim odnosim započinje socijalizacijski proces koji je jako važan za kasniji razvoj pojedinca, ali i za kapitalizam. Reprodukcijska majčinstva se, naime, zbog kapitalizma institucionalizirala u strukturu obitelji i danas ima vrlo važnu ulogu kako za pojedinca, tako i za cjelokupno društvo (Chodorow, 1978: 38).

Navedene dvije teorije, odnosno dva pristupa majčinstvu, obitelji te rodnim ulogama unutar nje, dodatno objašnjavaju zašto se žene odlučuju na angažiranje surogat majki. Kako je ženi društveno konstruirano da mora prihvatiti ulogu majke, ona je spremna učiniti mnogo toga kako bi tu ulogu i ostvarila, pa makar to značilo i dopustiti drugoj ženi da nosi njeno dijete. S druge strane, surogat majka zbog lošijeg ekonomskog stanja i nemogućnosti napretka u poslovnom smislu pristaje nositi dijete drugoj ženi. Međutim, kako možemo definirati majčinstvo prema ovim stajalištima? S biološkog gledišta, majka je ona koja nosi i rađa dijete, međutim s društvenog gledišta, majka ne mora biti biološki povezana s djetetom. Objasnili smo da žena ne mora nužno roditi dijete kako bi bila majka, odnosno kako bi joj se pojavili osjećaji za brigu i odgoj. Pateman tvrdi kako se surogat majčinstvu dodao pridjev 'surogatan' kako bi se smanjila važnost majčinstva u cijelom procesu. Ona smatra kako je pojava majčinstva u tom spolnom ugovoru, zapravo slučajna te da surogat majka, kao i radnik koji proizvede neki proizvod kapitalistu, nakon potpisivanja ugovora nema pravo na proizvedenu robu, tj. roditeljsko pravo nad djetetom. Dalje govori kako u je to spolni ugovor između muškarca iz naručiteljskog para i surogat majke a ne između surogat majke i žene iz naručiteljskog para (Pateman, 1988: 190). Ovo upućuje na to da surogat majka pristaje roditi muškarcu potomak loze, a ne ženi kojoj je to potrebno. Ovdje je bitno naglasiti da pred zakonom, prednost ima genetska povezanost s djetetom te ako surogat majka nije biološka majka, velike su šanse da će joj se dijete nakon poroda oduzeti bez obzira na njene želje. Majka naručiteljskog para ima veće pravo nad djetetom, usprkos tomu što je surogat majka nosila dijete devet mjeseci. Baber i Allen (1992) potvrđuju ovo primjerom slučaja Johnson-Calvert gdje je Anna Johnson rodila obitelji Calvert dijete s kojim nije bila u genetskom srodstvu. Nakon što je odbila predati dijete, uslijedila je parnica koju je Anna izgubila jer se presudilo da nema roditeljsko pravo nad djetetom (1992: 134). Kao što je gore navedeno, iako teoretičari/ke koji biološki pristup uzimaju kao osnovu svoje argumentacije, smatraju da se žena identificira s djetetom tijekom trudnoće, biološka povezanost predstavlja važniji čimbenik pri dobivanju skrbništva. Međutim, što ako je surogat majka biološka majka djeteta? Po prethodnoj logici, dijete bi trebalo pripadati surogat majci sve dok ne preda roditeljsku obavezu majci nakon rođenja djeteta. Ako ona odluči ne predati dijete, to bi dijete zapravo trebalo pripadati njoj, a ne majci naručiteljskog para. Iako ovo zvuči

logično, ako uzmemo u obzir biološku povezanost, postoje slučajevi gdje je ugovor bio poštivan i skrbništvo predano ocu i nebiološkoj majci. Jedan od najpoznatijih primjera je slučaj Baby M kojeg ćemo kasnije analizirati. Zbog ovakvih slučajeva dolazimo do sljedećeg problema koji se odnosi na reproduciranje tradicionalnih rodnih uloga i esencijalizacije žena preko spolnog ugovora, što predstavlja podlogu zašto surogat majčinstvo postaje društveni problem.

4.2. *Problem 2: Pogoduje li surogat majčinstvo esencijalizaciji žena i reprodukciji tradicionalnih rodnih uloga te spolnom ugovoru?*

Walby u svojoj knjizi *Theorizing Patriarchy* objavljenj 1990. godine u dijelu pod naslovom „Household production“, tvrdi kako je obitelj središnja točka u životu žena i da se preko obitelji naglašava nejednakost rodova. Ona u svom obrazloženju polazi od raznih perspektiva i feminističkih pravaca kako bi objasnila razliku rodova u obitelji, koja kao važna društvena struktura, najviše održava patrijarhalnost. U sklopu radikalnog feminizma spominje Firestone, koja zapravo ima najradikalniju ideju o mogućoj jednakosti među spolovima. Firestone smatra kako su reproduktivne mogućnosti žena jedini razlog zbog kojeg se one nalaze u lošijem položaju nego muškarci. Tvrdi da, ako žene žele biti potpuno jednake muškarcima, trebaju u potpunosti isključiti opciju reprodukcije. Smatra kako se jedino po tome rodovi mogu razlikovati jer potiče ranjivost žena (Firestone, 1974, prema Walby, 1990: 61-68). Walby zaključuje da je ta teorija preradikalna te se slaže s teorijom Adrienne Rich koja kaže da majčinstvo stvarno može zadati ženama probleme, ali da je to zbog patrijarhata, a ne zbog samog majčinstva. Ugnjetavanje žena se ne javlja zbog djece, već zbog patrijarhata koji iskorištava žene preko majčinstva (Rich, 1977, prema Walby, 1990: 61-68).

Uzimajući u obzir marksistički feminizam, Walby spominje Engelsovu teoriju o produkciji i reprodukciji, kao jednoj od temelja za materijalističku podjelu poslova u obitelji. Jedna od Engelsovih tvrdnji, koja je važna za ovu analizu, kaže kako je dominantna klasa u društvu nametnula monogamiju svojim ženama kako bi bili sigurni da su djeca koja su im žene rodile, uistinu njihovi biološki nasljednici (Walby, 1990: 71). Ovo se nadovezuje na pojam genetičkog primitivizma, koji je čest motiv za surogat majčinstvo. Često muškarci iz viših klasa žele biološkog nasljednika upravo zbog nastavka loze i prezimena, stoga im nije bitno je li dijete biološko dijete njegove žene ili ne. Surogat majčinstvo im omogućuje da na 'društveno prihvatljiv' način dođu do svog cilja zbog činjenice što se surogat dijete lakše društveno prihvati nego ono izvanbračno. Navedeno pokazuje kako muškarci od surogat odnosa imaju veliku

korist te kako ono pogoduje muškarcima, a zanemaruje se osnovna ideja surogat majčinstva-pomoć neplodnim ženama.

Walby dalje navodi kako Althusser polazi od teorijske perspektive koja govori da je obitelj ideološki aparat koji primarno služi za socijalizaciju djece jer to pogoduje kapitalističkom sistemu. Rad koji žene obavljaju u kući je bitan jer utječe na kapitalističke radnike koji se ne moraju fokusirati na obitelj, nego samo na posao. Zbog ovog su žene bile u lošijoj ekonomskoj poziciji i ovisne o muškarcima. Prema njegovoj teoriji, obitelj je središnja institucija za ugnjetavanje žena (Althusser, 1971, prema Walby, 1990:73). Ovakva situacija je prisutna i danas te zbog lošije ekonomske pozicije žena u obitelj, one se često okreću alternativnim metodama kao što su surogatstvo ili prostitucija. Surogatstvo je način da i dalje ostanu u kući i brinu se za svoju djecu, a da uz to zarade novac. Za surogatstvo se ne odlučuju se samo žene bez partnera, nego i žene u braku kako bi poboljšale svoju ekonomsku situaciju.

Carole Pateman (1988) u elaboraciji ove teme, tvrdi kako surogat majčinstvo nema nikakve veze s onakvim majčinstvom kakvog nalazimo u svakodnevnom životu. Ona govori o komercijalnom surogatstvu te smatra kako je to još jedan spolni ugovor tj. još jedan način upotrebe ženskog tijela od strane muškarca. Surogatstvo uspoređuje s prostitucijom i tvrdi da je jedina razlika u dijelu tijela koji se prodaje. U ovom slučaju, prodaje se maternica. Također tvrdi da, osim razlike u organu koji se prodaje, surogatstvo ima tendenciju biti više prihvaćeno zbog suosjećanja koje se javlja prema neplodnim ženama. Žena koja potpiše ugovor o surogatstvu, dobiva naknadu za iznajmljivanje maternice i omogućuje muškarcu pristup njenim uslugama. Ona s ovim ugovorom ne prodaje dijete, već prodaje svoje reproduktivne usluge. Pateman dalje smatra kako ugovor o surogat majčinstvu daje veće pravo očevima jer prije nastanka ugovora o surogatstvu, otac je ovisio o svjedočenju žene svog djeteta i o njenoj potvrdi da je to dijete njegovo. S nastankom još jednom novog spolnog ugovora, muškarci dobivaju veću moć, dobivaju moć očinstva, koja pogoduje patrijarhatu. Primjer se može vidjeti u slučaju Baby M gdje je Stern dobio puno skrbništvo bez obzira na majčinu biološku povezanost s djetetom (Pateman, 1988: 185-210).

Ugovor o surogat majčinstvu ojačava mušku dominaciju i podupire sve oblike patrijarhata. Zbog ovakvih posljedica, surogat majčinstvo postaje društveni problem koji se treba regulirati. Reproductivno pravo žene se u ovom slučaju ne tiče samo žena već cijelog društva te nas dovodi do sljedećeg problem.

4.3. *Problem 3: Kako surogat majčinstvo postaje društveni problem? Zašto je potrebno regulirati majčinstvo i na koji način bi se ono trebalo regulirati? Krši li se time reproduktivno pravo žene da sama odlučuje što će činiti sa svojim tijelom?*

Od prvog feminističkog vala i već početkom 20. stoljeća, žene se pokušavaju izboriti za pravo nad svojim tijelom. Smatra se da su se njihove reproduktivne mogućnosti koristile tako da ih se kontrolira i ugnjetava. Žene su se borile za svoje reproduktivno pravo da same mogu odlučivati što će raditi sa svojim tijelom te da ih se prestane definirati prema njihovim biološkim predispozicijama. Dopuštanje abortusa bio je veliki korak za žene jer im je omogućilo da same odluče hoće li imati djecu ili ne. Međutim, s novim otkrićima u polju reproduktivnih tehnologija, kao što je surogat majčinstvo, dolazi do pomutnje oko prava žena nad svojim tijelom. Iako su se žene godinama borile da steknu pravo nad svojim tijelima, mnogi/e feministi/ce smatraju kako je surogatstvo još jedan način ugnjetavanja žena jer žene koje se odlučuju na surogatstvo, zapravo i nemaju drugog izbora (Lieber, 1992: 205).

Iako su mišljenja feminista/ica o tome podijeljena, neki/e smatraju da žena treba imati pravo odlučivati što će činiti sa svojim tijelom jer je glavno načelo feminizma da ženinu sudbinu ne smije kontrolirati biologija njenog tijela, no drugi/e smatraju da je surogat majčinstvo oblik ropstva, prostitucije i način da se žene tlači za novac.

U prošlosti su ženine društvene funkcije u pravilu bile obilježene rađanjem, a u 21. stoljeću, pogotovo u zapadnim društvima, njihove funkcije nisu samo rađanje djece već i odgoj djece. Ženino reproduktivno pravo je uvijek bilo u rukama muškarca, stoga feminizam ističe da je i surogat majčinstvo jedan od načina da muškarci opet kontroliraju tijela i reproduktivna prava žena (Lieber, 1992: 211). Lieber tvrdi kako surogat majčinstvo predstavlja društveni problem jer postoje tri vrste šteta na koje utječe: šteta za društvo, žene i djecu. Ove tri kategorije pokazuju kako surogat majčinstvo ne utječe samo na žene, već na cijelo društvo, bili oni uključeni u proces ili ne. Šteta koja nastaje u društvu uslijed surogatstva jest promicanje ideje o trgovini bebama (Lieber, 1992: 213). Prema Shari O'Brien, surogat majka ne pristaje na surogatstvo zbog velikodušnosti, već zbog novca koji slijedi nakon što se dijete rodi (u slučaju komercijalnog surogatstva). Zbog ovog se javlja nova društvena percepcija da bebe zapravo mogu postati roba, odnosno materijalni objekt koji se razmjenjuje u svrhu zarade. Ne postaju samo bebe roba, već maternica tj. cijeli reproduktivni organ žene jer ljudi zapravo iznajmljuju njihove maternice za novac te se feministi/ice boje da će se primarne uloge žene opet vratiti na temelje njihove reproduktivne mogućnosti (O'Brien, 1986, prema Lieber, 1992: 213). Dworkin

čak smatra da bi mogla nastali nova klasa žena-'uzgajivači'⁵, koje će činiti siromašne žene iskorištavane od strane bogatih parova (Dworkin, 1983, prema Lieber, 1992: 213). Zbog ovoga se surogatstvo često uspoređuje s prostitucijom, odnosno kao još jedna vrsta spolnog ugovora između muškarca i žene. Šteta za žene se odnosi na činjenicu da surogatstvo isto kao i prostitucija, nije slobodna odluka žena. Država je konstruirala društvene, ekonomske i političke prilike u kojoj je to jedini način da određene žene prežive. Kako žene manje zarađuju od muškaraca, ovo je jedan izlaz da poprave svoju ekonomsku situaciju. (Lieber, 1992: 214-215). Corea smatra kako surogat majke ne pokreće samo novac, već i ideja da su žene uvijek stavljale tuđe potrebe ispred svojih. Kako društvo stavlja veći naglasak na ženine majčinske uloge, nego na zaposlenje, trudnoća tako ima samo pozitivne asocijacije i smatra se da ženi nije problem ponovo prolaziti kroz trudnoću (Corea, 1987, prema Lieber, 1992: 215). Često se zna čuti da žene vole biti trudne, međutim Corea tvrdi da je ta ideja društveno konstruirana od muškaraca kako bi žene mislile da su trudnoća i porođaj njihova primarna funkcija koja ih ispunjava (Corea, 1987, prema Lieber, 1992: 215). Lieber dalje navodi izjavu jedne feministice koja kaže da je ideja majčinstva, instinkta i ljubavi zapravo socijalno konstruirana. Ženama je rečeno da će proći kroz psihološku traumu nakon što prožive abortus jer je u njihovoj biologiji da moraju roditi dijete i brinuti se o njemu, a kada je u pitanju komercijalno surogatstvo, ti instinkti se prenose na surogat majku kojoj se surogatstvo plaća. Stručnjaci smatraju kako se mogu javljati i štetne posljedice za djecu, primjerice psihološki strahovi djece koji su produkt surogatstva jer smatraju da su kupljena te da ih se može opet prodati. Isto tako, djeca surogat majki mogu osjećati tugu jer njihova majka prodaje njihovu braću. Međutim Dworkin osporava ove tvrdnje i smatra da se djeci takve situacije mogu objasniti i pojasniti te da oni to mogu prihvatiti bez ikakvih posljedica (Dworkin, 1983, prema Lieber, 1992: 212-217).

Surogat majčinstvo postaje društveni problem jer je prvenstveno važno istaknuti da je majčinstvo društveni konstrukt, nametnut od strane patrijarhata. Žene uglavnom žele postati majkama, a one koje ne mogu, ponekad se odlučuju za surogat majke. Međutim, taj cijeli proces ima utjecaj na društvo jer se takvi ugovori mogu iskorištavati. Kako smo naveli, surogatstvo nije dopušteno u svim državama te ljudi koji ne mogu zaposliti surogat majku u svojoj zemlji putuju u druge zemlje, često siromašnije i manje razvijene. Ovo dovodi do sljedećeg problema, a to je iskorištavanje niže klase od strane više preko ugovora o surogat majčinstvu.

⁵ Dworkin koristi izraz *breeders* na engleskom koji se može shvatiti kao podrugljiv jer se djeca ne uzgajaju već odgajaju; međutim, u ovom smislu prijevod *uzgajivači* čini se relevantnim.

4.4. *Problem 4: Pogoduje li surogat majčinstvo u kapitalističkom sustavu iskorištavanja žena niže klase i/ili žena iz siromašnih zemalja? Kakva je uloga komercijalnog surogat majčinstva?*

Majčinstvo kao sfera tradicionalno povezana s obitelji i privatnošću, na prvi pogled nema ništa s kapitalističkim sustavom. Međutim, u moderno doba kada sve postaje roba, događa se da upravo i ta sfera privatnog života postaje javna i dijelom kapitalističkog sustava. Žensko tijelo, odnosno maternica postaje sredstvo 'iznajmljivanja', a dijete roba koja se kupuje i prodaje. Problem se vidi u neravnopravnosti klasa, odnosno podjeli na bogate i siromašne. Ono što se događa je da bogata klasa koja ima kapitalističku moć i financijske resurse iskorištava onu nižu klasu te "kupuje" dijete. Neravnopravnost nije rezervirana samo na podjelu na klase, nego i na podjelu na spol. S obzirom na to, ugnjetavanje se odnosi na nižu klasu i na žene kojima je surogatstvo jedini način da prežive i/ili prehrane svoju obitelj. One tako od više klase dobiju znatan iznos novca kako bi nosile i rodile dijete naručiteljskom paru. Dakle, surogatstvo razliku između klasa dovodi na jednu dodatnu razinu: kupuje se i prodaje privatnost, organi i dijete.

Slučaj Baby M je najpoznatiji slučaj surogat ugovora koji je potaknuo veliku raspravu o pravima surogat majki dijelim svijeta. Mary Beth Whitehead je pristala nositi dijete za William Sterna i njegovu ženu za \$10 000, međutim nakon poroda je odbila predati dijete te je nastao prekršaj pravnog ugovora. Mary Beth je djevojka koja je napustila srednju školu i udala se sa šesnaest godina za muškarca koji je radio kao smetlar i zarađivao \$28000 na godinu. S druge strane, Stern i njegova žena su stručnjaci s doktoratima i zarađivali su oko \$91500 godišnje (Pateman, 1988: 205). Nakon što je Mary Beth odbila predati dijete, Sterni su podigli optužnicu te je ugovor o surogatstvu proglašen nevaljanim, a dijete je predano Sternu. Mary Beth je dobila pravo samo posjećivati dijete, ali prema dogovoru s roditeljima (Sterna) i pod nadzorom. Vrhovni sud u New Jersey-u je izjednačio surogat majčinstvo s preprodajom djece te su smatrali da je plaćanje ženi da nosi dijete kriminalno, ilegalno i čin koji degradira žene. Međutim, dijete je i dalje kod biološkog oca (Baber i Allen, 1992: 134). Ovaj slučaj potvrđuje postojanje problema oko ugovora o surogat majčinstvu i iskorištavanje niže klase od strane više.

Bailey citira Sandru Harding koja kaže da je slučaj Baby M može biti prvi primjer iskorištavanja maternice siromašnih žena i žena iz trećeg svijeta za reprodukciju djece za bijele parove viših klasa (2011: 715). Corea na to kaže da se utrobe 'nevaljanih' žena koriste za 'uzgajanje' embrija 'valjanih žena'. Bailey dalje navodi kako bogati parovi srednje klase iz razvijenih dijelova svijeta kao što su Australija, SAD i srednja istočna Europa, koriste surogat klinike u Ukrajini, Indiji ili Maleziji gdje su troškovi puno jeftiniji. Ugovor o surogatstvu prema istom izvoru u

Americi može koštati od \$40 000-\$150 000 (surogat majka dobije između \$20 000-\$30 000), dok u Indiji, cijeli 'paket', pa čak i putni troškovi mogu koštati između \$12500 i \$25000 (surogat majka dobije od \$2000-\$10000). Bailey navodi kako žene u Indiji koje pristaju na surogat majčinstvo nemaju drugog izbora. Dnevno zarađuju oko \$1,50, što jedva pokrije njihove životne troškove. Sofia Vohra, jedan od surogat majki koje je Bailey intervjuirala, izjavila je da drobi staklo te dobije \$25 dolara mjesečno. Tvrdi kako surogat majčinstvo nije eksploatacija, nego je drobljenje stakla 15 sati dnevno za \$25 mjesečno eksploatacija. Bailey pokazuje da se čak neke žene i iz srednje klase okreću surogat majčinstvu kako bi mogle pokriti određene skupe liječničke troškove svojih ukućana. Mediji u Indiji prikazuju surogat majčinstvo kako nešto lijepo, pošteno i vrijedno, pa tako Indijke smatraju kako je surogat majčinstvo idealna prilika za njih (2011: 716-720). Bailey dalje navodi kako nisko razvijene zemlje kao Indija nisu samo primamljive zbog niske cijene ugovora, već i zbog mogućnosti stroge kontrole trudnica. U neke klinikama surogat majka ostaje živjeti u klinici, a obitelj i prijatelji je smiju posjećivati, dobiva obroke i ne mora ih sama pripremati, djecu čuvaju muževi, a vodi se veća briga o njihovim trudnoćama nego kad su nosile vlastitu djecu. Neke klinike čak dopuštaju da se djeca surogat majke usele s njom u kliniku tijekom trudnoće. Amerikanka Julie, koja se navodi kao primjer, je izjavila da se odlučila uzeti surogat majku u Indiji jer takve kontrole za surogat majke ne postoje u Americi te naručitelj ne može znati poštuje li surogat majka pravila ugovora (pravilno jede, ne puši, ne pije,...) (Bailey, 2011: 720-721).

Jedan od najvećih nedostataka surogat majčinstva je to što zakoni koji reguliraju ugovor o surogat majčinstvu nisu jednaki u svim zemljama. Ovo omogućuje bogatim parovima da zaposle surogat majku u siromašnim i nerazvijenim zemljama, u slučaju da je u njihovim zemljama nedopušteno ili preskupo. Ovim primjerom iz Indije vidimo da se vrijednost ženine maternice i 'služba' trudnoće cijeni različito i različitim zemljama. Surogat majka će u SAD-u dobiti veći iznos naknade nego surogat majka iz Indije. Ne može se odrediti univerzalna cijene njihove usluge iznajmljivanja maternice jer se cijene uspoređuje s razvijenošću određene zemlje. Tako maternica kao reproduktivni organ i mjesto nastajanja života zapravo postaje roba koja se cijeni prema tržištu na kojem se prodaje. Nadalje, u Indiji se počinju otvarati klinike koje omogućuju pažljivo promatranje trudnoće surogat majke tako što im omogućuju boravak, zdravu prehranu i bolju medicinsku skrb. Ove klinike podsjećaju na 'humane' logore u kojim žena u potpunosti gubi pravo nad svojim tijelom. U tim klinikama fetus surogat majki su na prvom mjestu, važan je razvoj djeteta jer će se za produkt toga ugovora platiti velika naknada. Najveći nedostatak surogat majčinstva je činjenica da žene u siromašnim zemljama kao što je

Indija, često nemaju drugu mogućnost preživljavanja. One pristaju na surogat majčinstvo ne zbog velikodušnosti prema parovima koji ih zaposle, nego zbog svoje obitelji jer kako surogat majka Salma u jednom intervju kaže: "...Tko bi ovo izabrao? Primila sam injekcija kao netko u cijelom životu. Neke velike injekcije stvarno bole. Na početku sam pila od 20-25 tableta dnevno. Cijelo se vrijeme osjećam naduto. Ali znam da ovo trebam napraviti za budućnost svoje djece. Ovo nije rad, ovo je *majboori* (prisila)." (Bailey, 2011:721).

5. Zaključak

Tema ovoga rada je surogat majčinstvo koje se pokušava analizirati iz feminističke perspektive, sučeljavajući stajališta feminista/ica i iznoseći njihovu argumentaciju. U ovom radu smo iznijeli četiri problematične teme surogat majčinstva a koje su predmet feminističke analize: problem definiranja majčinstva, problem reproduciranja tradicionalnih rodni uloga, surogat majčinstvo kao društveni problem koji utječe na reproduktivno pravo žene te pitanje mogućeg (ne)izbora i problem eksploatacije žena niže klase, a poglavito žena iz siromašnih zemalja, odnosno tzv. Trećeg svijeta od strane pripadnica više klase i dobrostojećih obitelji iz zapadnih zemalja u zapošljavanju surogat majki. Kako i sama analiza svjedoči, teško je pristupiti ovom problemu iz jedne perspektive jer problem dotiče više društvenih polja i otvara više pitanja, pa se i unutar feminizma vode prijepori s obzirom na to da feministi i feministice o ovome nemaju ujednačeno mišljenje. Iako dopuštanje surogat majčinstva omogućuje da žena u normativnom smislu samostalno odlučuje što će činiti sa svojim tijelom, na globalnoj razini i s obzirom na različite i nejednake ekonomske i društvene okolnosti života žena, pitanje mogućnosti izbora pojavljuje se u poveznici s problemima nejednakih mogućnosti preživljavanja u globalnom kapitalizmu, komercijalizacije i eksploatacije žena, pogotovo onih iz niže klase ili siromašnih država.

U razradi prvog problema, odnosno određenja majčinstva, došli smo do zaključka da žena ne mora biti biološka majka kako bi imala osjećaj za brigu i odgoj novorođenčadi. Ovaj zaključak potvrđuje da žena u naručiteljskom paru ne mora nositi dijete devet mjeseci kako bi stekla majčinske osjećaje. Iako ovo ide u prilog surogat majčinstvu, ono pokazuje kako se manje vrijednosti pridaje ženi koja nosi dijete devet mjeseci jer se tzv. instinktivni osjećaji pojavljuje kod majki koje potražuju djecu, naknadno i bez trudnoće. Međutim, kod rasprava o prvom problemu, došli smo do zaključka da je ideja o majčinstvu zapravo društveni konstrukt te da žena koja ne može ostati trudna može uposliti surogat majke i da to često radi zbog pritiska društva. U razradi drugog problema smo zaključili da se preko surogat majčinstva reproduciraju tradicionalne rodne uloge. Žene i majke pogoduju kapitalizmu, pa tako i kapitalističkom patrijarhatu. S jedne strane, neplodne majke su pod pritiskom te pristaju na ugovore o surogat majčinstvu. S druge strane, surogat majke su zbog nejednakosti u raspodjeli poslova u lošijoj situaciji od muškaraca te pristaju na surogat majčinstvo jer im ono omogućuje da ostanu kod kuće, brinu se za svoju djecu, a uz to i zarađuju. Ova dva problema dovode do trećeg problema koji se tiče surogatstva kao društvenog problema. Zaključili smo da je najveća šteta zapravo usmjerena prema ženama jer su one uglavnom zbog određenih društvenih odnosa prisiljene stupiti u surogat majčinstvo. Međutim, postoje i štete prema društvu jer se surogat majčinstvo

uspoređuje s prostitucijom i preprodajom djece. Kako su žene zapravo prisiljene ulaziti u surogat odnose, dolazimo do četvrtog problema u kojem se navodi kako surogat majčinstvo pogoduje iskorištavanju nižih klasa od strane viših. Žene u siromašnijim zemljama će lakše pristati na surogatstvo jer nemaju drugog izbora.

Dolazimo do zaključka da kad govorimo o komercijalnom surogat majčinstvu, surogat majka je uglavnom prisiljena pristati na takav ugovor jer, zbog nejednake raspodjele rada, ona nije u mogućnosti biti u istoj poziciji kao muškarac. Najveći problemi surogat majčinstva su eksploatacija siromašnih žena jer se njihovi reproduktivni organi i tijela pretvaraju u robu koja služi za zadovoljenje potreba žena i muškaraca iz zapadnih, bogatijih zemalja. Zapadnjaci preuzimaju sve resurse iz siromašnih zemalja, pa tako i tijela žena. Ovo potiče ideju o definiranju žene samo prema njenim reproduktivnim funkcijama, koja se prema feminizmu nastoji eliminirati. Iako zabrana surogat majčinstva diskriminira neplodne parove i sužava mogućnosti izbora, diskriminacija surogat majki čini veću štetu jer se tim ugovorima često krši ljudsko pravo žene te se ona smatra 'hodajućim inkubatorom' koja je dobro plaćena za svoje usluge. Posebna pitanja koja se time otvaraju su bioetičke naravi, čime se ovaj rad nije bavio.

Kako je ovo tema koja proizvodi podijeljena stajališta, važno je uzeti u obzir sve društvene i etičke implikacije njezine provedbe. S obzirom na sve veće prakticiranje surogat majčinstva u svijetu, važno je isto tako regulirati određene zakone o surogat majčinstvu da bi se minimalizirali eksploatacijski aspekti, a samim time i omogućili ženi reproduktivna prava nad svojim tijelom (Brandel, 1995: 527).

6. Literatura

Baber, Kristine, M., Allen, Katherine, R. (1992). *Women and Families. Feminist Reconstructions*. New York: The Guilford Press.

Bailey, Alison (2011). "Reconceiving Surrogacy: Toward a Reproductive Justice Account of Indian Surrogacy", *Hypatia A Journal of Feminist Philosophy*, 26 (4): 715-741.

Barthes, Roland (1972 [1957]). *Mythologies*. New York: The Noonday Press.

Brandel, Abby (1995). "Legislating Surrogacy: A Partial Answer to Feminist Criticism", *Maryland Law Review*, 54 (2): 488-527.

Chodorow, Nancy (1978). *The Reproduction of Mothering. Psychoanalysis and the Sociology of Gender*. Berkeley i Los Angeles: University of California Press.

Johnston Deirdre, D., Swanson, Debra, H. (2004). "Uloga medija u stvaranju ideologija majčinstva", *Treća*, 1 (6): 68-85.

Lieber, Katherine, B. (1992). "Selling the Womb: Can the Feminist Critique of Surrogacy Be Answered?", *Indiana Law Journal*, 68 (1): 205-232.

Mahoney, Joan (1988). "An Essay on Surrogacy and Feminist Thought", *Law, Medicine, and Healthcare*, 16 (1-2): 81-88.

Pateman, Carole (1988). *Spolni ugovor*. Zagreb: Ženska infoteka.

Radan, Mirjana, Vuletić, Suzana, Rakošec, Željko, Šperanda, Žarko (2015). "Bioetička kompleksnost problematike zamjenskog majčinstva", *Diacovensia*, 23 (1): 35-70.

Walby, Sylvia (1990). *Theorizing Patriarchy*. Oxford: Basil Blackwell.